

Rozhovor

Jonas Mekas

Jonas Mekas je součástí New Yorku. Sám o sobě prohlašuje, že Ameriku nezná, že se však stal Američanem a Ameriku miluje skrze New York, který naopak poznal dokonale a kde zapustil kořeny.

Narodil se v litevské vesnici Semeniskiai, kde žilo dvacet rodin, celkem asi stovka obyvatel. Okamžik jeho zrození byl slavnostní, trochu tajemný: neděle 24. prosince těsně před svítáním. Psal se rok 1922. Jonas byl čtvrtým dítětem v rodině, tři roky po něm přišel na svět ještě bratr Adolfas. Od svých šesti let se především staral o dobytek, do školy šel poprvé v deseti a až do osmnácti vždy přes léto pásal dobytek nebo pracoval na poli. Ve čtrnácti viděl poprvé film: Disneyho Mickey Mouse – a také publikoval první verše. V roce 1940 okupoval Litvu Sovětský svaz, o dva roky později přišli Němci. Pracoval pak v ilegálních novinách a za další dva roky se rozhodl odjet s falešnými doklady do Vídně. Jenže vagon, ve kterém s bratrem Adolfasem seděli, byl připojen k vlaku, který směřoval do tábora nucených prací u Hamburku. Po osmi měsících z tábora uprchli, skrývali se na farmě. Když se k nim dostala zpráva, že je po válce, odjeli do Wiesbadenu a začali studovat filosofii na universitě v Mainzu.

Život v uprchlických táborech je zvětšen v Mekasových denících, které vyšly v knižní podobě roku 1991 pod názvem *I Had Nowhere to Go*.¹⁾ V táborech se konalo hodně filmových představení a Mekas s úctou vzpomíná na dnes zapomenuté tvůrce poválečného „německého neorealismu“. V roce 1948 napsal sbírku básní *Idyly ze Semeniskiai*.

Před padesáti lety, 29. října 1949, bratři Adolfas a Jonas Mekasovi připluli do New Yorku, Jonasovi bylo sedmadvacet. Předcházející čtyři roky strávili v uprchlických táborech v západní Evropě. Mekasové si našli malý byt v Brooklynu, Jonas si koupil 16mm kameru Bolex a začal filmovat litevskou přistěhovaleckou komunitu ve Williamsburgu, čtvrti, kde bydlel. Jonasův život je od té doby už navždy radikálně poznamenán filmem. Navštěvoval každé zajímavé promítání, společně s bratrem napsal velmi neúspěšný protiválečný scénář o uprchlících.

Sprátelil se s Amosem Vogelem, stvořitelem kina Cinema 16, které ovlivňovalo generace filmařů a umožnilo první vystoupení amerického nezávislého filmu. Cinema 16 (1947 – 1963) bylo velmi úspěšným podnikem – až tři tisíce diváků na představení nebylo výjimkou. Bylo organizováno jako filmový klub, aby se vyhnulo cenzuře a vytvořilo si vlastní finanční základnu. Promítaly se tu nejen experimenty, ale také vědecké a instruktážní filmy, dokumenty, zahraniční hrané filmy apod. Program stejně jako sbírka filmů reflektovaly Vogelovy osobní estetické preference a jeho přesvědčení, že nezávislému filmu nejlépe pomůže přísnou selekcí. Mekas, který podle svého prohlášení byl na všech promítáních, která se v Cinema 16 odehrála, byl tímto kinem a lidmi, kteří se kolem něj pohybovali, hluboce ovlivněn.

Roku 1953 se Mekasové přestěhovali na Manhattan, na což Jonas vzpomíná jako na klíčový okamžik, protože jedině na Manhattanu se dělo všechno podstatné, u čeho stálo za to být. V té době už nesháněl příležitostnou práci (nejprve pracoval v továrně na umělé hmoty, pak jako žehlič, myč lodí apod.), ale začal pořádat různá filmová promítání a akce spojené s filmem. V lednu 1955 se objevilo první číslo revue Film Culture, dodnes patrně nejvýznamnějšího časopisu pro nezávislý

1) Jonas Mekas, *I Had Nowhere to Go – Diary of a Displaced Person*. New York, Black List Thistle Press 1991.

a experimentální film. O tři roky později začalo Mekasovo angažmá v newyorském časopise Village Voice, kam takřka dvacet let pravidelně týden co týden psal filmové sloupky, jež pak vyšly knižně roku 1972 pod názvem *Movie Journal*.²⁾

V lednu 1962 vznikl za účasti Jonase Mekase Film-Makers' Cooperative, dodnes živý organismus, který je jakýmsi vyvrcholením snah o organizaci a distribuci nezávislé a experimentální tvorby, které iniciovala už Maya Derenová na počátku padesátých let. V návaznosti na ni vytvořil Mekas tzv. Skupinu (The Film Group), kterou tvořili filmaři (např. Shirley Clarková, Lionel Rogosin, Peter Bogdanovich, Robert Frank), herci, distributoři a producenti. Oproti oficiálnímu filmu, jemuž na celém světě „dochází dech“, jak se psalo v prvním prohlášení Skupiny,³⁾ byl postaven film jakožto „osobní výraz“. Mnohé z toho, co si Skupina programově předsevzala, se neuskutečnilo, ale právě Film-Makers' Cooperative vytvořil takový model nezávislé distribuce, který dodnes úspěšně funguje. (Do katalogu – a tudíž k půjčování a promítání – jsou přijímány všechny filmy, které tam kdo dodá a jakékoliv estetické či jiné kvalitativní soudy jsou vyloučeny. Poplatky za půjčení dostávají filmaři sami, jen 25 procent zůstává na pokrytí nutných výdajů a platů zaměstnanců.)

Po celá padesátá léta Jonas Mekas hodně natáčí. Svitky filmu ukládá a jednou za čas z nich sestaví film. Stává se i to, že se týž materiál objeví jako samostatný film (např. NOTES ON THE CIRCUS) i jako součást rozsáhlejšího díla. Mnohé z toho je dodnes nezpracováno – v posledních letech však Mekas tráví hodně času ve střižně.

Jonas Mekas je stejnou měrou filmařem jako básníkem. S angličtinou se sbližoval poměrně pomalu (teprve od roku 1957 jsou jeho deníkové záznamy pouze v angličtině) a dodnes zní v jeho řeči romanticky čistý akcent imigranta. Verše však píše stále v rodné litevštině a jeho poezie tvoří součást litevské literární klasiky.⁴⁾

Během šedesátých let vytvořil Mekas osobitý filmový styl, o kterém se dá říci, že je analogický k jeho poezii. Trestí šedesátých let v životě Jonase Mekase a New Yorku, plodem tohoto trvalého spojení, je film WALDEN, dokončený roku 1968. Objevují se v něm Jonasovi přátelé jako Stan Brakhage, P. Adams Sitney, Timothy Leary, Marie Menkenová, John Lennon s Yoko Ono, Andy Warhol, Velvet Underground a mnozí další. Mekas odmítl, řekněme, že jednou provždy, klasický příběh a jeho rétoriku a svou obrazotvornost spojuje s návratem k základům a k počátkům filmu. Také proto je WALDEN „dedicated to LUMIÈRE“, přičemž Lumière, psáno verzálkami, nepřivolává jen praotce evropského filmu, ale také samo světlo jakožto elementární živel filmu. Mekasovy filmy prostupuje téma ožívající vzpomínky, věčného návratu, přírody, přátelské věrnosti, důvěrné oddanosti žitému životu. Deníková forma jeho filmů je patrně tím nejpřesnějším způsobem, jak zachytit život a zároveň vyjádřit jeho prchavost, zaznamenat melancholii i rozkoš unikajícího okamžiku.

Podobně je strukturován i jeho další film HE STANDS IN A DESERT COUNTING THE SECONDS OF HIS LIFE (1985), což je jakási kronika sedmdesátých a první poloviny osmdesátých let. Ve 124 skečích portrétuje lidi, s nimiž se v té době přátelil a s nimiž se třeba jen krátce setkával – ať už to byli bratři Kucharové, George Maciunas, Kenneth Anger, Jackie Kennedyová a její děti, Alberto Cavalcanti, Henri Langlois, Hollis Frampton a četní další. V předchozím LOST LOST LOST jsme sledovali Mekasovy zážitky, stavy, pocity, myšlenky ovlivněné ztrátou vlasti a nalézáním „estetické vlasti“, která mu umožňuje znovu tvořivě žít. Zde jsme svědky utváření „umělecké rodiny“,

2) Jonas Mekas, *Movie Journal: The Rise of a New American Cinema, 1959 – 1971*. New York, Macmillan 1972.

3) „[Oficiální film] je morálně zkorumpovaný, esteticky zastaralý, tematicky povrchní a temperamentu nudného.“ „Film Culture“ 1961, č. 22 – 23.

4) Jonas Mekas, *There Is No Ithaca. Idylls of Semeniskiai & Reminiscences*. New York, Black List Thistle Press 1996. [Výbor z poezie J. M. v překladu Vyta Bakaitise a s předmluvou Czesława Miłosze. Dvojjazyčné, litevsko-anglické vydání.]

jež sice nemůže nahradit rodinná pokrevní pouta, ale může vytvořit pocit bezpečí, přátelství, jistoty, lásky.

Mekasův organizační elán vždy byl a stále je přímo bezedný – a zároveň neúřední, inspirovaný – podřízený tvůrčím potřebám umělců. Mekas však soustavně myslí i na diváky, a tak roku 1969 začal spolu s P. Adamsem Sitneym a Jeromem Hillem připravovat projekt Anthology Film Archives. Prvního prosince následujícího roku se Anthology otevírá a Jonas Mekas se stává jejím ředitelem. Na rozdíl od předchozích Mekasových aktivit je Anthology institucí přísně výběrovou. V jejím prohlášení stojí: „Filmotéky celého světa sbírají a předvádějí film v jeho různých projevech: jako dokument, jako dějiny, jako průmysl, jako masovou komunikaci. Anthology Film Archives je první filmové muzeum, které se věnuje výhradně filmu jako umění.“⁵⁾ K tomu vytvořil Mekas se Sitneym, Petrem Kubelkou a dalšími seznam nazvaný *The Essential Cinema*, jakýsi tezaurus toho, co podle jeho autorů tvoří „esenci filmu“. Podle tohoto seznamu se pravidelně pořádají filmová představení, a tak už několik generací diváků se tu může pravidelně setkávat nejen s klasikou avantgardního a experimentálního filmu, ale také s díly filmařů, kteří do této sféry nebývají tak často zahrnováni. Když se Anthology roku 1988 znovu otevírala po přestěhování do svého nynějšího sídla na rohu Druhé avenue a Východní Druhé ulice, první autorská retrospektiva byla věnována Alexandru Klugemu. V programu se pravidelně objevují kromě cyklů *Essential Cinema* personální retrospektivy amerických i cizích filmařů, a to zdaleka ne jen ortodoxní experimenty, ale také filmy, které náležejí do programu všech inteligentních kin na světě. V Anthology se hraje ve dvou sálech (z nichž ten menší nese jméno Mayi Derenové), je tu listinný archiv, knihovna a výstavní prostor. Od roku 1974 se Anthology věnuje také prezervační činnosti, která je ale bržděna nedostatkem financí.

Jonas Mekas spoluvytvořil a už po desetiletí udržuje při životě jedinečné místo, které je živým organismem syceným setkáními ať už mezi lidmi nebo mezi diváky a filmy. Takové jsou například i hudební produkce, které se v Anthology občas odehrávají. Nejsou to v pravém smyslu toho slova koncerty, neboť tu lidé nejsou rozděleni na hráče a posluchače, ale všichni společně produkují hudbu, improvizují a celkem bez předsudků vstupují do hry a zase z ní vystupují sobě a ostatním pro radost.⁶⁾

Michal Bregant

5) Cit. dle David E. James, *Introduction*. In: Týž (Ed.), *To Free the Cinema. Jonas Mekas & The New York Underground*. Princeton University Press 1992, s. 12 – 13.

6) První album (2 CD) se záznamy z několika hudebních kreací vyšlo roku 1997 pod názvem *After Midnight. Free Music on Second Street*.

Filmografie Jonase Mekase

(není-li uvedeno jinak, jedná se o zcela autorské filmy)

- Guns of the Trees*; 1960 – 1961, 75 min. (spolupráce: Adolfas Mekas, Sheldon Rochlin)
Film Magazine of the Arts; 1963, 20 min.
The Brig; 1964, 68 min.
Award presentation to Andy Warhol; 1964, 12 min. (kamera: Jonas Mekas a Gregory Markopoulos)
Report from Millbrook; 1965 – 1966, 12 min. (V jiné podobě je tento materiál obsažen také ve *Waldenovi*.)
Hare Krishna; 1966, 4 min. (Celý materiál je obsažen také ve *Waldenovi*.)
Notes on the Circus; 1966, 12 min. (Celý materiál je obsažen také ve *Waldenovi*.)
Cassis; 1966, 4 min. 30 s.
The Italian Notebook; 1967, 14 min. 45 s.
Time and Fortune Vietnam Newsreel; 1968, 4 min.
Walden; 1964 – 1969, 180 min. (Natočeno 1964 – 1968, sestřiženo 1968 – 1969. *Walden* měl původně název *Diaries, Notes, and Sketches, also known as Walden*. Mekas zamýšlel dát následujícím výborům ze svých „deníků, poznámek a skečů“ podobné podtituly, a tak se *Lost, Lost, Lost* změnilo na *Diaries, Notes, and Sketches: Lost Lost, Lost* a podobně. Způsobilo to takový zmatek, zejména ve filmových laboratořích, že musel od původního záměru upustit, a tak všechny následující filmy po filmu, který dnes známe jako *Walden*, mají pouze své konkrétní názvy. Nicméně název *Diaries, Notes, and Sketches* se často používá k označení celého projektu.)
Reminiscences of a Journey to Lithuania; 1971 – 1972, 82 min.
Lost Lost Lost; 1949 – 1975, 178 min. (Natočeno 1949 – 1963, sestřiženo 1975.)
In Between; 1964 – 1968; 1964 – 1978, 52 min. (Natočeno 1964 – 1978, sestřiženo 1978.)
Notes for Jerome; 1966 – 1978, 45 min. (Natočeno 1966, 1967 a 1974, sestřiženo 1978.)
Paradise Not Yet Lost – a/k/a/ Oona's Third Year; 1977 – 1979, 96 min 30 s. (Natočeno 1977, sestřiženo 1979.)
Street Songs; 1966 – 1984, 10 min. 30 s.
cup/saucer/two dancers/radio; 1965 – 1983, 23 min.
Eric Hawkins: Excerpts from "Here and Now with Watchers"/Lucia Dlugoszewski Performs; 1964 – 1983, 5 min. 45 s.
He Stands in a Desert Counting the Seconds of His Life; 1969 – 1985, 150 min.
Scenes from the Life of Andy Warhol; 1965 – 1990, 35 min. (Natočeno 1965 – 1982, dokončeno v červnu 1990.)
Dr. Carl G. Jung; or, Lapis Philosophorum; 1950 – 1991, 29 min. (Natočeno 1950 Jerodem Hillem, sestřiženo Mekasem 1991.)
Memories of Frankenstein; 1966 – 1996, 95 min. (Natočeno 1966 v Cassis ve Francii.)